

L

224

224

LANDSARCHIEF
VAN
NEDERLANDSCH-INDIË

1893-1942

DISPERPUSIP JATIM

NTOR GUBERNUR
AWA TIMUR

43

/1942

LANDSDRUKKERIJ — 1942 — BATAVIA

MILIK PERPUKKAAN
KANTOR GUBERNUR KDH,
TK. I JAWA-TIMUR

4910

VOORZIJDE HOOFDGEBOUW LANDSARCHIEF.

Landbouw-archief

55 020 / 26

INLEIDING.

Op 28 Januari 1892 werd het ambt van Landsarchivaris ingesteld, wegens het belang, dat voor de historische wetenschap gelegen is in de zorg voor het behoud, de bruikbaarheid en de bewerking van 's Lands oude archieven (Staatsblad 1892 No. 34). Deze datum is tevens de geboortedag van het Landsarchief van Nederlandsch-Indië als administratief en wetenschappelijk instituut.

Nu zijn de tijden er allerm minst naar, om aan dit jubileum veel aandacht te besteden — te minder nog, waar het om een wetenschappelijke instelling gaat, waarvoor een halve eeuw nauwelijks tellen mag — maar een kort overzicht van den groei en de ontwikkeling van het Landsarchief in de afgelopen vijftig jaar kan ook in de huidige oorlogsomstandigheden meer beteekenis hebben dan een eenvoudige herdenking, al ware het alleen al omdat een nieuwe regeling van het Nederlandsch-Indische archiefwezen in behandeling is bij den Volksraad en daardoor een meer dan gewone publieke belangstelling bestaat voor archiefaangelegen-

1

PERPUSSKAAN KANTOR GUBERNUR K.D.H. TK. I JAWA TIMUR	
Direksikan :	
No. Dikast :	15588/76
Tgl. in :	3.5.43 / Rand / 1892 / 1942

heden, in het bijzonder voor de waardevolle verzameling oude Landsarchieven, die in de wandeling kortweg 's Lands archief genoemd wordt.

Deze verzameling documenten is uiteraard zeer oud; zij is in feite ontstaan bij de vestiging der Nederlanders in dezen archipel, dus in het begin der 17de eeuw.

In 1614 al vinden wij de vermelding van een bestelling uit Nederland van „eenighe baelen pampier schrijfboecken, pennen ende stoffe tot int”, om daarmee de thans zoo kostbare geschreven bescheiden te formeeren, terwijl Coen vijf jaar later, na het beleg van Jacatra, aan de Bewindhebbers moest schrijven „mijne voorneempste schriften en pampieren zijn verbrandt.” Om een indruk te geven van den ouderdom van de Landsarchieven zou men dus kunnen zeggen — met eenige overdrijving ongetwijfeld — dat zij bij de geboorte van Batavia reeds een verleden hadden.

De Landsarchieven als verzameling behooren inderdaad tot de oudste in Oost-Azië.

In 1642 reeds was de verzameling zoo omvangrijk geworden, dat de Hooge Regeering opdracht gaf „om te visiteren alle d'oude pampieren en schriften bij het comptoir van den Gouverneur Generael... berustende, item van de dienstige, off die t'eeniger tijt noch te passe connen comen, pertinente registers te maecken, ende de reste te casseeren...”.

In het algemeen gesproken, zorgde het Compagniesbestuur te Batavia goed voor zijn archieven; in 1735 heeft voor de eerste maal aanstelling van „Archivarii” bij de Hooge Regeering plaats. De groote verwaarloozing is eerst gekomen met de beroeringen aan het eind der 18de eeuw; een verwaarloozing, die voortgang had tot diep in de 19de eeuw. De oude archieven waren toen grootendeels ondergebracht in de voormalige pakhuizen in Batavia's benedenstad en vormden daar een gemakkelijke prooi voor insecten, vocht en goedwillende menschenhanden, die de verzamelingen telkens weer dooreen haalden, om alles wat na vluchtig of geen onderzoek onbelangrijk scheen, aan vernietiging prijs te geven.

Vele malen is in dien tijd vergeefs geprotesteerd tegen dit volkomen gebrek aan verzorging van deze groote en zeer waardevolle collectie; het meest wel-sprekend wellicht door Dr. W. R. baron van Hoëvell, eens officieel geschiedschrijver van Nederlandsch-Indië, later lid van de Tweede Kamer en staatsraad. In 1854 zeide Van Hoëvell in de Kamer van het Indisch archief, dat het zonder toezicht van een archivaris geheel aan eigen lot werd overgelaten en hoe „vooral in dat klimaat, gebrek aan goede zorg de rijke verzameling met rassche schreden tot haren geheelen ondergang voert... de toestand van dit hoogst gewichtig archief (is) zoodanig, dat het, zoo daarin geen verandering komt, misschien

spoedig voor de geschiedenis en wetenschap zal verloren zijn”.

Het zou toen nog een kwart eeuw duren, voordat eindelijk de eenig juiste beslissing genomen werd — nadat het instellen van een tweetal commissies voor archiefonderzoek weinig of geen resultaat opgeleverd had en nadat een deel der verzamelingen naar Nederland overgebracht was — en den hoofdamtenaar Mr. J. A. van der Chijs de opdracht werd verstrekt de oude Landsarchieven, die in naam door de afdeeling statistiek van de Algemeene Secretarie werden beheerd, te classificeeren en te catalogiseeren en belangrijke stukken daaruit te bewerken en uit te geven (1880). De eerste vrucht van deze opdracht vormde de in 1882 uitgegeven „Inventaris van 's Lands Archief te Batavia 1602—1816”.

Uit datzelfde jaar valt nog een ander belangrijk feit te vermelden.

Door Mr. N. P. van den Berg, vice-president van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en President van de Javasche Bank, was een nota over de oude Landsarchieven samengesteld, waarin hij een beredeneerd antwoord gaf op de toen nog onopgeloste vraag: welke is de beteekenis van de verzamelingen oude Landsarchieven te Batavia in vergelyk met de collectie Indische stukken in het (Algemeen) Rijksarchief te 's-Gravenhage bewaard.

Sedert jaren van nabij bekend met de oude Landsarchieven te Batavia — schreef Mr. van den Berg — trachtte ik mij zooveel mogelijk op de hoogte te brengen van hetgeen het Haagsche archief op Indisch terrein bevat. „Mijne onderzoekingen konden natuurlijk niet tot détails afdalen, want daarvoor ontbraken mij en tijd en gelegenheid. Maar voor eene beoordeeling en gros van beide archieven, — in casu voldoende, — is een minutieus onderzoek, naar het mij voorkomt, minder noodig.

Het resultaat mijner onderzoekingen is, dat het Haagsche archief rijker is aan Indische stukken uit de 17de eeuw dan het Bataviasche, maar omgekeerd het Bataviasche rijker aan stukken uit de 18de en het begin der 19de eeuw dan het Haagsche.

Stukken, op Nederlandsch-Indië betrekking hebbende, maar in Nederland geschreven, zijn uit den aard der zaak talrijker in het Haagsche dan in het Bataviasche archief vertegenwoordigd, maar daarentegen zijn in het Bataviasche archief meer echt Indische stukken dan in het Haagsche.”

„Nadat bij mij de overtuiging gerijpt was, dat beide archieven hunne eigenaardige beteekenis en waarde hebben en derhalve beide evenveel zorg en belangstelling verdienen, benuttigde ik een gesprek met den Minister van Koloniën om de aandacht van Zijne Excellentie o.a. op de belangen van het Batavia-

sche archief te vestigen. Zoowel bij den Minister, als bij den Secretaris-Generaal vond ik een open o_e oor voor deze aangelegenheid. Beiden verzekerden mij, dat ook naar hun inzien voor het Bataviasche archief op andere en betere wijze dan tot nog toe geschied is, moet gezorgd worden."

Op voorstel van de Indische Regeering werd tien jaar later inderdaad — zooals reeds vermeld — het ambt van Landsarchivaris ingesteld en Mr. J. A. van der Chijs als zoodanig benoemd.

Geschiedenis van het Landsarchief als administratieve en wetenschappelijke instelling.

De ambtsperiode van den eersten Landsarchivaris, die van 1892 tot begin 1905 duurde, werd gekenmerkt door het scheppen van orde in de welhaast chaotische verzamelingen, door het aantrekken van nieuwe „oude archieven”, zooals Compagniesarchieven uit de buitengewesten en de omvangrijke archieven van de in 1866 opgeheven directies der Cultures, Middelen en Domeinen en Producten en Civiele Magazijnen. Van zijn groote archiefpublicaties vermeld ik hier slechts de vier deelen „Realia” en de zeventien deelen „Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602—1811”.

Op deze wijze werd door Mr. van der Chijs de basis gelegd voor de ontwikkeling van het Landsarchief als centraal archiefdepot en als wetenschappelijke instelling.

Zijn opvolger, Dr. F. de Haan, heeft veel aandacht besteed aan de publicatie van historische gegevens uit de rijke bron, het Compagniesarchief. De periode, gedurende welke hij het Landsarchief heeft beheerd, van 1905—1922, is voornamelijk gewijd geweest aan de geschiedschrijving. Het voortreffelijke vierdeelige „Priangan” en de herdenkingsuitgave „Oud-Batavia” — om van de vele historische artikelen van Dr. de Haan te zwijgen — zijn onmisbare handboeken voor iederen historicus, die de zoogenaamde Compagniestijd uit de Indische geschiedenis wil bestudeeren.

Met een enkel woord slechts wil ik hier gewag maken van de bekende serie gedrukte Dagregisters „gehouden int Casteel Batavia vant passeerende daer ter plaatse als over geheel Nederlandts-India”, uitgegeven door het departement van Koloniën en het Bataviaasch Genootschap. Onder de historici, die aan de publicatie van deze belangrijke 17de eeuwsche documenten hebben medegewerkt, bevonden zich de Landsarchivarissen Van der Chijs en De Haan.

De derde Landsarchivaris was Prof. Dr. E. C. Godée Molsbergen, die van 1922 tot 1937 het beheer voerde over de verzameling oude Landsarchieven. Toen

de behuizing aan het Koningsplein — het gebouw waar thans het Kabinet van den Gouverneur-Generaal en de Regeeringspubliciteitsdienst gevestigd zijn — te klein geworden was, werden de verzamelingen in 1925 overgebracht naar het fraaie „Huis van Reijnier de Klerk” aan Molenvliet. In verband met de historische beteekenis van dit complex van vijf gebouwen — waarvan de oudste waarschijnlijk uit de eerste helft van de 17de eeuw dateeren — is het enkele jaren geleden door het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst ingeschreven in het Centraal openbaar monumentenregister.

Nadat de overbrenging van de omvangrijke verzamelingen tot stand was gebracht, heeft Dr. Godée Molsbergen den inventarisatiearbeid weder ter hand genomen, en tevens archiefonderzoekingen ingesteld op Ambon en op Ceylon, waar een omvangrijke verzameling Nederlandsche Compagniesbescheiden in het archief te Colombo berust. Door hem is voorts samengesteld, in opdracht van de Regeering, de in 1928 verschenen „Geschiedenis van de Minahassa in 1829”, naar aanleiding van de herdenking van het feit, dat op 10 Januari 1679 tusschen de Compagnie en de hoofden van „de landstreek Manado” een bondgenootschap gesloten was.

Reeds tijdens het archivarisschap van Dr. de Haan was het inzicht gerijpt, dat de verzamelingen oude

Landsarchieven te Batavia te omvangrijk geworden waren om nog door één archivaris te kunnen worden beheerd.

Dit heeft geleid tot de aanstelling van Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins als waarnemend adjunct-Landsarchivaris. Tijdens zijn ambtsvervulling van 1926—1931 heeft Mr. Prins de zoogenaamde genealogische fichescollectie van het Landsarchief aangelegd, een waardevolle verzameling, die thans ongeveer 400.000 fiches telt.

De laatste jaren van de historie van het Landsarchief na 1936 zijn minder spectaculair dan de voorgaande; ongebruikt voorbij gegaan zijn ze echter niet.

Allereerst is een interne reorganisatie van het Landsarchief ter hand genomen. De verzamelingen — die thans een lengte hebben van ± 6 km — zijn ingedeeld in twee afdeelingen: oude Landsarchieven van 1596 tot medio 1811, onder beheer van den adjunct-Landsarchivaris, en nieuwe Landsarchieven na medio 1811, onder beheer van den Landsarchivaris. Laatstgenoemde afdeeling heeft in 1940 een groote uitbreiding gekregen door de overbrenging van de Regeeringsarchieven 1850—1880 naar het Landsarchief.

Voorts zijn een afzonderlijke kaartenverzameling — die inmiddels meer dan 8.500 exemplaren telt — en een historisch-topografische foto- en prenten-

verzameling ingesteld. Daarnaast is de boekerij, die thans eenige duizenden deelen telt en regelmatig wordt aangevuld, opnieuw gecatalogiseerd, terwijl begonnen is met het verzamelen van gouvernementsgedrukten en van documentatie-materiaal, voor de Indische geschiedenis van belang.

Tenslotte zijn de historische inlichtingendienst en de boekbinderij — waarvan hierna afzonderlijk eenige gegevens worden vermeld — ingesteld en georganiseerd, terwijl tevens een aantal tentoonstellingen over historische onderwerpen zijn gehouden en de publicatie van belangrijke archiefstukken wederom is opgevat.

Deze reorganisatie had niet alleen ten doel het Landsarchief als centraal archiefdepot en als wetenschappelijke instelling meer doeltreffend te maken, doch tevens zat daarbij de gedachte voor het archief een grootere culturele en sociale beteekenis te geven.

Als logisch uitvloeisel van dezen gang van zaken is naast de reorganisatie van het Landsarchief ook de regeling van het gansche archiefwezen van Nederlandsch-Indië ter hand genomen. In de thans bij den Volksraad in behandeling zijnde ontwerp-archiefordonnantie zal niet slechts de positie van het Landsarchief worden geregeld als centraal archiefdepot van Nederlandsch-Indië en als wetenschappelijk instituut, dat leiding moet geven aan de vorming en de ontwikkeling van het Indische archiefwezen, dat het middelpunt

moet zijn bij de bewerking van de nieuwere geschiedenis van deze gewesten en dat tevens de noodige historische voorlichting behoort te geven, maar evenzeer in het openbaar belang een regeling worden getroffen voor de openbaarheid der oudere publieke archieven in het algemeen, het beheer daarvan en de vernietiging van waardelooze bescheiden.

Het Landsarchief heeft dus zoowel een administratieve als een wetenschappelijke taak te vervullen. In dezen tijd, waarin de ontwikkeling van een zelfstandig Indisch hooger onderwijs en daarmee de bevordering van zelfstandige beoefening der wetenschappen in Indië zelf tot doelwit is gekozen, kan niet langer getwijfeld worden aan de noodzaak van een behoorlijk geregeld Indisch archiefwezen, dat na het herstel van den vrede in toenemende mate door krachten, uit de Nederlandsch-Indische samenleving zelve voortgekomen, zal worden gebruikt en op prijs gesteld.

Naast het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen — de oudste wetenschappelijke instelling in Zuid-Oost-Azië —, naast de op te richten Universiteit van Nederlandsch-Indië en tezamen met andere wetenschappelijke instellingen hoopt het Landsarchief zijn bescheiden rol te kunnen vervullen bij de wetenschappelijke, cultureele en sociale ontwikkeling van ons groote gemeenebest. Aldus wordt de oude uitspraak bewaarheid: De zorg voor zijn

archieven is een der zaken, waarnaar de wetenschappelijke beschaving van een staat wordt afgemeten.

Historische voorlichting door het Landsarchief.

Het ligt voor de hand, dat aan een instelling als het Landsarchief, waar een groote hoeveelheid stof voor de kennis van de nieuwere Indische geschiedenis opgestapeld ligt niet alleen, maar tevens de archivalia geleidelijk en systematisch geordend en bewerkt worden, herhaaldelijk de noodige voorlichting wordt gevraagd door historische onderzoekers, aan wie tijd en gelegenheid ontbreekt om zelf ten archieve te arbeiden. Te meer geldt dit voor een land als Nederlandsch-Indië, waar de inwendige geografische afstanden reeds zeer groot zijn en dat bovendien moeilijk te bereiken valt voor historici in andere deelen van de wereld. Het is derhalve begrijpelijk, dat reeds van den aanvang af aan den Landsarchivaris schriftelijke vragen werden gesteld, betrekking hebbend op de geschiedenis van deze gewesten, vragen, die vaak eerst na langdurig en nauwgezet onderzoek beantwoord konden worden.

Hoewel de beschikbare gegevens niet volledig meer zijn — vooral niet uit de eerste jaren van het bestaan van het Landsarchief — is toch in den

loop der jaren duidelijk een toeneming van de aantallen vragen om historische voorlichting waar te nemen. Konden uit de eerste tienjarige periode (1892—1901) nog 18 vragen worden teruggevonden, in de volgende tien jaren werden reeds 47 vragen gesteld; de jaren van 1912—1921 brachten — door den vorigen wereldoorlog — een vermindering tot 37 in totaal. Na 1922 neemt het aantal aanvragen echter snel toe: van 1922 tot 1932 in totaal 110, gedurende de vijfjarige periode van 1932—1936 al 81 en daarna in 1937: 21, in 1938: 26, in 1939: 60, in 1940: 54 en in 1941 het grootste aantal tot nog toe, namelijk 69. In verband met de zeer sterke stijging van het aantal aanvragen werd in 1938/9 besloten over te gaan tot instelling van een historischen inlichtingendienst, die het voordeel bood weinig efficient gelegenheidsonderzoek te kunnen vervangen door continuïteit, terwijl slechts op die wijze de noodige deskundigheid kon worden verkregen, zoowel ten bate van de onderzoekers als van het Landsarchief.

Tot de werkzaamheden van den inlichtingendienst behoort ook het geven van genealogische voorlichting (gemiddeld over één familienaam per dag), het samenstellen van een historische bibliografie en het verzorgen van de historische documentatie en classificatie.

Uit verscheidene dankbetuigingen, ontvangen van historici, administratieve en wetenschappelijke instellingen zoowel in als buiten Nederlandsch-Indië,

is gebleken, dat met de instelling van den historischen inlichtingendienst voorzien is in een dringend gevoelde behoefte.

Materieele verzorging der archivalia op het Landsarchief.

Al te vaak is als eenige oorzaak van de verwaarloozing der Indische archivalia het tropische klimaat aangewezen; dichter bij de waarheid ligt mijns inziens de uitspraak, dat als de stukken eenmaal verwaarloosd worden, het Indische klimaat en de vele insecten gaarne een handje meehelpen. De omstandigheden zijn in deze gewesten zeker niet zoo gunstig als in het droge klimaat van Egypte, waar het conserveeren van papier en andere stoffen als vanzelf schijnt te gaan. Veel, goede en nauwlettende zorg voor de kostbare documenten is dus in deze gewesten zeker geboden.

Deze verzorging der documenten op het Landsarchief te Batavia is opgedragen aan de in 1938 tot stand gekomen boekbinderij. Van de boekbinderij ten archieve kan men zeggen, dat zij klein is, maar desalniettemin van alle markten thuis. Immers, de weinige krachten die er werken, moeten niet alleen boeken en bundels kunnen inbinden, en het noodige kartonnagewerk verrichten, maar ook archivalia en

kaarten kunnen pletten, schoonmaken en, wat een zeer moeilijk en nauwlettend werk is, beschadigde oude documenten kunnen restaureeren. De kunst van het restaureeren, dat beteekent vaak redden van een wissen dood van de fragiele papieren, is een vak op zichzelf, waarover vele boeken en artikelen geschreven zijn, maar dat slechts weinig vaklieden geheel meester zijn.

Om een indruk te geven van den omvang van de werkzaamheden in de boekbinderij van het Landsarchief vermeld ik slechts, dat in 1939/40 meer dan 14.500 bundels archivalia zijn schoongemaakt en opnieuw verpakt, terwijl ongeveer 200 bundels, boeken en kaarten werden gerestaureerd.

Wegens plaatsgebrek is in de boekbinderij ook de fotografiekamer ondergebracht. In bovenbedoelde periode werden ten behoeve van het publiek bijna 600 fotografische reproducties van archivalia enz. vervaardigd.

28 Januari 1942.

Dr. F. R. J. VERHOEVEN.

Tentoonstellingen, bezoekers en geraadpleegde bescheiden.

In de jaren 1938—1941 werd een twaalfstal tentoonstellingen georganiseerd, die betrekking hadden op de geschiedenis van het Oranjestad, van Nederlandsch-Indië en van het Koninkrijk.

In dat tijdvak zijn in totaal meer dan 6300 bezoekers geregistreerd, terwijl ruim 28.500 documenten, bundels, boeken en kaarten door het publiek zijn geraadpleegd.

Voor het gebruik van de geraadpleegde bescheiden gemaakt, moge worden verwezen naar de „Lijst van publicaties, in 1937—1940 met behulp van op het Landsarchief bewaarde archiefstukken geschreven”, afgedrukt als bijlage III van het jaarverslag van het Landsarchief van Nederlandsch-Indië over 1940.

Publicaties over de geschiedenis van het Landsarchief en het Indische archiefwezen.

„Inventaris van 's Lands Archief te Batavia (1602—1816) zamengesteld en uitgegeven op last van de Nederlandsch-Indische Regering”, door Mr. J. A. van der Chijs, Batavia 1882, bladzijde III—VIII (Voorwoord).

„Geschiedenis van het Landsarchief tot 1816”, door Dr. E. C. Godée Molsbergen, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, afl. 1, deel LXXVI, jaarg. 1936.

„Het Landsarchief en het Archiefwezen in Europa”, door Dr. F. R. J. Verhoeven, in Koloniale Studiën, 1937 No. 5 en 1938 No. 6.

„Geschiedenis van het Indische Archiefwezen van 1816—1854”, door Dr. F. R. J. Verhoeven, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, afl. 4, deel LXXX, jaarg. 1940.

Jaarverslagen van het Landsarchief van Nederlandsch-Indië over 1937—1940.